

Ірина Сидор

к.е.н., доцент

ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Економічна реформа в Україні, головна мета якої полягає у побудові соціально-орієнтованої економіки ринкового типу, передбачає багатогранний комплекс взаємообумовлених заходів, головними з яких є: використання різних форм власності, розвиток товарно-грошових відносин, формування ринкового середовища, активне застосування фінансово-кредитних важелів як засобів підвищення ефективності економіки. Поряд з тим, економічне оновлення об'єктивно потребує зміцнення державного бюджету як основного важеля ефективного розвитку господарства країни, що прагне до соціально-орієнтованої економіки.

Державний бюджет виступає інститутом економічного суверенітету держави, який забезпечує не лише акумулювання коштів, необхідних для фінансування держави, використовується не тільки для часткового перерозподілу доходів з метою підтримання сприятливого соціального становища у державі, а й активно впливає на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси у суспільстві і впровадження вищими органами влади відповідної національної стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення державної безпеки.

Основним джерелом забезпечення соціально-економічного розвитку держави та виконання нею свої функцій виступають податкові надходження.

Теоретичні основи сучасних наукових підходів до побудови оптимальної системи оподаткування викладені у роботах відомих зарубіжних вчених-економістів: Ш. Планкарта, С.І. Іловайського, Д. Кейнса, І.М. Куліш ера, В.А. Лебедева, П.В. Мікеладзе, І.Х. Озерова, А. Сміта, К. Шоупа І.І Янжула та інших.

Серед вітчизняних вчених-економістів, які досліджують економічну природу податків, їх вплив на формування доходів бюджету, а також питання

реформування податкової системи в умовах трансформаційних процесів слід відмітити: В.Л. Андрущенко, В.В. Бурковського, О.Д. Василика, О.Д. Данилова, В.С. Загорського, А.І. Крисоватого, І.О. Луніну, І.О. Лютого, В.М. Опаріна, К.В. Павлюк, А.М. Соколовську та інших.

Метою статті є наукове обґрунтування природи податкових надходжень, аналіз їх динаміки, складу та структури у системі доходів Державного бюджету України, а також визначення перспектив зміцнення і оптимізації в контексті дохідної бази державного бюджету.

Податкові надходження державного бюджету включають податки і збори (обов'язкові платежі). Податки представляють собою обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб, які встановлюються для утримання державних структур і для фінансового забезпечення виконання ними функцій держави.

Розуміння податку як обов'язкового платежу фізичних та юридичних осіб до бюджетів органів суспільної влади різних рівнів прийнятне лише для практичних цілей. Будь-який податок, крім фіскальної та регулюючої дії, має ще й побічні, зовнішні для фіску соціальні наслідки. Тому податки варто розглядати не просто як економічну категорію, а як суспільно-соціальну [1, с.96]. Суспільна ціна податків вимірюється втратою частки особистого добробуту конкурентними платниками із переміщенням цієї частки через бюджет до усього населення держави. Еволюція фінансових знань про суспільний характер податків нерозривно пов'язана з теоретичною концепцією державних благ. Державні – це такі види благ, джерелом забезпечення яких є кошти органів державної влади. Ті блага, що є суспільними, не виробляються приватною економікою, а забезпечуються лише державою. Причому, якщо держава – орган з виробництва незмінних суспільних благ, то ці блага реалізуються споживачами за цінами, рівень яких запроваджується за суспільною згодою. Ціною суспільних благ є податки, і оплата державних благ – єдине можливе використання податкових надходжень. Завдяки цьому між державою – виробником суспільних благ і суспільством досягається еквівалентна мінова угода «податки - блага».

Розкриття суспільного призначення податків як соціально-економічної категорії неможливе без визначення функцій цієї категорії. Враховуючи те, що податки є необхідним елементом централізації частки вартості валового внутрішнього продукту в бюджеті для оплати державних суспільних благ і засобом перерозподілу цієї вартості між державою і юридичними та фізичними особами, можна констатувати той факт, що податки виконують фіскальну та розподільчо-регулюючу функції. Ці Функції є об'єктивними та існують з часу виникнення податків. Однак, конкретні прояви їх рис пов'язані з умовами суспільного розвитку.

Податки - не єдина форма акумуляції грошових коштів до бюджетів та інших державних фондів. Існують ще обов'язкові платежі, яким притаманні ознаки податків:

- податкові платежі (збори) – стягуються з платників за умови конкретного еквівалентного обміну між державою та платником. Відповідають на запитання за що? Розмір плати залежить від розміру ресурсів, що використовуються, а надходження плати державі визначається державною власністю на ці ресурси. Для прикладу, плата за спеціальне використання природних ресурсів, плата за землю;

- відрахування, внески – обов'язкові платежі, яким притаманні ознаки цільового призначення. Відповідають на запитання на що? Приклад: відрахування у пенсійний фонд, фонди соціального страхування.

Склад загальнодержавних податків і зборів зображено у таблиці 1.

Характерними особливостями податку, які відрізняють його від обов'язкових платежів, є те, що він:

- стягується на умовах безповоротності. Повернення податку можливе тільки в разі його переплати або тоді, коли законодавством передбачені пільги щодо цього податку;
- має односторонній характер встановлення. Сплата податку не породжує зустрічного зобов'язання держави вчиняти будь-які дії на користь конкретного платника;

- може бути сплачений лише до бюджету, а не до іншого грошового фонду;
- не має цільового призначення;
- є виключно атрибутом держави і базується на актах вищої юридичної сили.

Таблиця 1

Загальнодержавні податки і збори в Україні

Загальнодержавні податки і збори	
Податки	Збори
Податок на додану вартість	Державне мито
Акцизний збір	Рентні платежі
Податок на прибуток підприємств	Збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету
Податок на доходи фізичних осіб	Збір за спеціальне використання природних ресурсів
Мито	Збір за забруднення навколишнього природного середовища
Податок на нерухоме майно (нерухомість)	Збір на обов'язкове соціальне страхування
Податок (плата) за землю	Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування
Податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів	Збір за використання радіочастотного ресурсу України
Податок на промисел	Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності
Фіксований сільськогосподарський податок	Збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства
	Єдиний збір, що справляється в пунктах пропуску через державний кордон України

Поділ платежів державі на податки, збори, внески має суто теоретичний характер, оскільки для платника немає різниці, як цей платіж називається і до якого бюджету він зараховується. З позиції держави теж немає жодної різниці, головне для неї – його повне і своєчасне надходження [2, 10-11].

Податки та збори є важливим джерелом формування доходів бюджету, гарантом фінансової стабільності держави, що виражається у можливості повного та своєчасного фінансування урядових витрат. Динаміку податкових надходжень у структурі доходів Державного бюджету України за період 2004-2008 рр. представлено у таблиці 2.

**Податкові надходження у складі доходів Державного бюджету
України у 2004-2008 рр.***

млрд. грн.

Види доходів бюджету	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2008р. до 2004р.
Доходи державного бюджету, всього, в тому числі:	68,7	103,9	131,9	147,9	231,7	3,4
Податкові надходження	44,8	74,5	94,8	105,9	167,9	3,7
Неподаткові надходження	22,4	28,2	35,7	35,6	52,8	2,3
Доходи від операцій з капіталом	0,9	0,7	1,3	1,7	2,4	2,7
Трансферти	0,4	0,2	0,1	4,7	8,6	21,5
Питома вага податкових надходжень у доходах державного бюджету, %	65,2	71,7	71,9	71,6	72,5	-

* складено автором за даними Статистичного щорічника 2006 р. та Інтернетсайту: www.sta.gov.ua

Так, аналізуючи доходи державного бюджету у період 2004-2008 рр., слід відмітити їх поступове зростання з 68,7 млрд. грн. у 2004р. до 231,7 млрд. грн. у 2008 р., ріст складає 3,4 рази. Зокрема, значний ріст доходів бюджету спостерігається у 2005р. (на 35,2 млрд. грн. проти 2004р.) та у 2008 р. (на 62,9 млрд. грн. проти 2007 р.).

Серед доходів державного бюджету найбільшу питому вагу складають податкові надходження – більше 72% усіх доходів бюджету. Зазначимо, що за аналізований період 2004-2008 рр. податкові надходження мають тенденцію до стійкого зростання з 44,8 млрд. грн. у 2004р. до 167,9 млрд. грн. у 2008 р. Темпи зростання податкових надходжень державного бюджету за цей період випереджають темпи зростання доходів бюджету загалом (3,7 проти 3,4). Другими за обсягом надходжень до бюджету є неподаткові надходження, які за аналізований період зросли у 2,3 рази. Величина неподаткових надходжень зросла з 22,4 млрд. грн. у 2004 р. до 52,8 млрд. грн. у 2008 р. Незначну питому у складі доходів державного бюджету займають доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти (11 % у 2008 р.).

Таким чином, провідну роль у формуванні доходів державного бюджету відіграють саме податкові надходження як інструмент впливу держави на соціально-економічні процеси у суспільстві шляхом здійснення перерозподільних процесів.

У кожній країні податки – найвпливовіший засіб управління і регулювання фінансовою сферою та найважливіший елемент фінансових відносин на всіх рівнях економіки – загальнодержавному, регіональному, підприємств і громадян. Залежно від їх кількості, умов та розмірів справляння визначаються перспективи економічного зростання та соціальної злагоди у суспільстві. Породжені функціями держави податки, у свою чергу, покликані виконувати свої зобов'язання і задовольняти суспільні потреби через розподіл та перерозподіл частини вартості ВВП, виходячи із принципів рівноправності та справедливості [3, 185]. Формуючи єдину систему, податки покликані задовольняти усесторонні і кардинально протилежні інтереси держави та суспільства. Саме тому, податкова система кожної держави повинна будуватись на основі особливостей розвитку окремо взятої країни з урахуванням: рівня розвитку економіки, соціальної сфери, зовнішньої і внутрішньої політики, географічного розташування та інше.

Динаміку склад та структуру податкових надходжень до Державного бюджету України подано у таблиці 3.

Як показують дані таблиці 3, основу доходів державного бюджету складають податкові надходження, які характеризуються постійним зростанням (з 44,3 млрд. грн. у 2004р. до 116,7млрд. грн. у 2008 р.), або у 2,6 рази. Серед податкових надходжень левову частку займає податок на додану вартість та податок на прибуток підприємств, у сукупності вони становлять близько 80 % усіх податкових надходжень державного бюджету. Слід відмітити, що якщо у 2004 р. сальдо між обсягом надходжень ПДВ та податку на прибуток підприємств складав 7,2 млрд. грн., то у 2007 р. – 25,5 млрд. грн., тобто за аналізований період темпи зростання обсягів надходжень ПДВ перевищували темпи зростання податку на прибуток.

**Динаміка, склад та структура податкових надходжень до Державного
бюджету України у 2004-2007 рр.***

Показники	2004р.		2005р.		2006р.		2007р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Доходи бюджету, всього, <i>в тому числі:</i>	70,3	100	105,3	100	133,5	100	165,9	100
Податкові надходження, <i>з них:</i>	44,3	63,0	74,5	70,7	94,8	71,0	116,7	70,3
Податок з доходів фізичних осіб	0,7	1,0	0,8	0,7	-	-	-	-
Податок на прибуток підприємств	12,6	17,9	23,3	22,1	25,8	19,3	33,9	20,4
Збори за спец. використання природних ресурсів	0,9	1,2	1,2	1,1	1,5	1,1	2,0	0,1
Податок на додану вартість	19,8	28,1	33,8	32,0	50,4	37,7	59,4	35,8
Акцизний збір	6,7	9,5	7,8	7,4	8,5	6,3	10,3	6,2
Мито	4,5	6,4	6,5	6,2	7,2	5,4	9,8	5,9
Плата за ліцензії на певні види госп. діяльності	0,3	0,4	0,5	0,5	0,8	0,6	0,7	0,4
Кошти, отримані за вчинення консульських дій	0,3	0,4	0,2	0,1	0,1	0,07	0,1	0,06
Інші податки	0,2	0,2	0,4	0,4	0,5	0,3	0,5	0,3

* складено автором за даними Статистичного щорічника 2006 р. та Інтернетсайту: www.sta.gov.ua

Динаміка надходження інших податків, таких як акцизний збір з ввезених та вивезених за митний кордон України товарів, а також експортне та імпортне мито складають більше 12 % доходів державного бюджету; збори та інші податкові платежі – 8 %.

Потенціал податкових надходжень державного бюджету фактично може бути значно більшим зважаючи на оцінку експертів Світового банку про те, що в Україні рівень тіньового бізнесу складає близько 48 %, наявність значної кількості необґрунтованих пільг з оподаткування та інше. А відтак, зусилля урядовців, науковців і практиків повинні бути спрямовані на удосконалення системи оподаткування, яка сприятиме зниженню рівня ухилення від сплати

податків, легалізації тіньового сектору економіки, перегляд наданих пільг з оподаткування.

Реформування системи оподаткування повинні привести її у стан впорядкованості, функціональної єдності, перетворити її на логічно цілісний і злагоджений механізм, спрямований на розв'язання таких завдань:

- побудова стабільної, зрозумілої та єдиної в межах України податкової системи, яка визначала б збалансовані підходи до фінансового перерозподілу у масштабах країни та обґрунтовані ставки податків;
- перетворення податків на реальний чинник розвитку завдяки системі пріоритетів технологічного, галузевого характеру, а головне – відповідно до вимог формування соціально-економічного устрою інформаційного типу;
- вдосконалення податкового адміністрування, вироблення ефективного механізму контролю та звітності, взаємодії між суб'єктами податкової системи;
- забезпечення збалансованості інтересів центру й регіонів, регіонів між собою з метою гарантування стабільності адміністративно-територіального устрою України;
- подолання конфлікту між справедливістю та ефективністю, забезпечення збалансованості загальнодержавних та приватних інтересів з метою сприяння розвитку підприємництва, активізації інвестиційної діяльності відповідно до завдань нарощування національного багатства України, добробуту її громадян;
- забезпечення захисту прав і законних інтересів платників податків у взаємостосунках з податковими органами, запровадження поняття навмисного і ненавмисного порушення податкового законодавства;
- формування ефективної системи співробітництва держави та платників податків, відповідальності за податкові правопорушення з боку як платників податків, так і представників податкової адміністрації.

Список використаної літератури

1. Сірецький В.Л. Податок як елемент фінансового господарства держави // Фінанси України. – 2001. - № 10. – С. 96.
2. Мартинюк В.П., Баділь Б.Б. Податкова система – Тернопіль: Воля, 2006. – С. 10-11.
3. Свердан М. Проблеми податкової політики і реформування податкової системи України // Вісник Української Академії державного управління. – 2003. - № 3. – С. 184-193.
4. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення – К.: Знання-Прес, 2004. – 454 с.